

Att tänka som en forskare och handla som en praktiker

Claes Nilholm, Uppsala Universitet

Frågan om forskningens roll för skolan är viktig och det framgår av: Skollagen (210:800) att verksamheten i skolan ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet. Det finns olika sätt att tänka kring relationen mellan forskning och verksamheten i skolan och vad det betyder att verksamheten ställs på vetenskaplig grund. Jag ska börja med att kort beskriva hur relationen mellan forskning och praktik vanligen uppfattas för att sedan föreslå ett annat och kompletterande sätt att se på denna relation. Det övergripande syftet med artikeln är att ge läsaren en inblick i detta till delar nya sätt att se på forskningens roll för lärare och andra verksamma i praktiken. En modell för hur systematiskt kvalitetsarbete kan bygga på forskning kommer att presenteras. Modellen kallas RESK, vilket står för Reflekterande Systematiskt Kvalitetsarbete.

Ett vanligt sätt att se på hur forskning kan användas i skolan

Ett vanligt sätt är att se det som att kunskap om hur saker och ting fungerar i skolan genereras inom forskningen. Sedan ska denna kunskap överföras till skolan som därmed kommer att vila på vetenskaplig grund. Det är på det sättet John Hatties arbete *Visible learning* (2009) kommit att användas av många. Hattie sammanställer en mycket stor mängd forskning för att räkna ut vilken effekt olika faktorer har på elevers skolresultat. Till exempel analyseras effektiviteten i olika arbetssätt som samarbetslärande, datorstödd undervisning och så vidare. Tanken är då att om dessa arbetssätt plockas upp i skolors verksamhet så kommer dessa att lyckas bättre. I Sverige sammanställer Skolforskningsinstitutet forskning i form av systematiska forskningsöversikter för att ge svar på frågan hur lärare ska arbeta på ett så bra sätt som möjligt med syfte att utveckla elevers lärande. Exempel på vad sådana översikter kan handla om är hur feedback på skriftliga texter kan ges och hur lek kan användas för att öka barns sociala delaktighet. Det finns givetvis ett närmast oändligt antal områden för vilka sådana översikter kan genomföras och redan nu finns det en mycket stor mängd systematiska översikter och metaanalyser men också ytterligare forskning av relevans för skolans arbete. Det säger sig själv att det är ganska svårt att orientera sig i en sådan kunskapsmassa.

Det finns också de som studerar vad som är framgångsrika pedagogiska verksamheter för att hitta de faktorer som gör verksamheten framgångsrik. Ett känt exempel från Sverige är studier som genomfördes på Essunga kommuns skolverksamhet vilken inom

ramen av några år förbättrade sina resultat från att vara bland de kommuner i Sverige med sämst måloppfyllelse till att alla elever uppnådde gymnasiebehörighet samt uppnådde godkänt i alla ämnen, med något undantag (Persson & Persson, 2012). Tanken i sådana studier är att hitta framgångsfaktorer som kan föras över till nya sammanhang.

Några problem med det traditionella synsättet

Medan det går att lära sig en hel del av sådan forskning som Hattie presenterar och av goda exempel finns det också en del problem när kunskap ska överföras från ett sammanhang (forskning/goda exempel) till ett annat, utöver problemet med att orientera sig i denna kunskapsmassa. Det har nämligen visat sig svårt att överföra vetenskaplig kunskap till praktiken, något som brukar betecknas som ”the research – practice gap”. I fallet med goda exempel skulle vi på ett liknande sätt kunna tala om ”the practice – practice gap” för att beteckna svårigheter med att överföra kunskap från ett gott exempel till andra skolor och klassrum. En annan svårighet är att få förändringar att kvarstå över tid, det vill säga att åstadkomma hållbara förändringar i arbetet i skolor och klassrum. Rektorer och lärare ska givetvis hämta inspiration och idéer från forskning och samverka med forskare. En viktig aspekt att beakta är också att forskningen snarare är bättre på att lyfta fram vad som inte fungerar än att visa vad som fungerar allra bäst. Men de svårigheter som lyfts fram här med ett traditionellt sätt att tänka kring relationen mellan forskning och praktik är en tillräcklig grund för att börja fundera över om den relationen kan se ut på andra sätt.

Ett kompletterande sätt att se på relationen forskning-praktik

Gert Biesta (2010) argumenterar för att relationen mellan forskning och praktik inte nödvändigt måste ses som att resultat ska föras över från ett sammanhang till ett annat. Forskning är nämligen mycket mer än resultat och kan också ses som ett sätt att tänka och handla systematiskt. Inom forskningen är det viktigt att vara tydlig med vilka teorier och metoder som man använder och om hur man drar slutsatser. Teorier utvecklas också och förändras när de används i olika undersökningar. Forskningen kräver också en noggrannhet när datamaterial samlas in. Detta sätt att tänka och handla i den vetenskapliga verksamheten kan också vara användbara för rektorer, lärare, personal i elevhälsan och andra i skolans värld som vill utveckla sin verksamhet. Man kanske inte är van att tänka att teorier används i arbetet i skolan men det beror bland annat på teorierna ofta inte är uttalade. Därför handlar det både om att både a) tydliggöra och b) granska de teorier man arbetar efter. I den följande texten kommer resonemanget kring detta sätt att tänka kring relationen mellan forskning och praktik att utvecklas. Avslutningsvis exemplifieras resonemanget med skolors arbete med stödinsatser i utbildningen.

Omformning av praktiken

Hur kan då ett sådant sätt att tänka och handla som skisserades i förra stycket överföras till skolans verksamhet? Det behöver inte innebära något väsensskilt från vad som redan görs, men det tvingar skolan att vara tydligare med *vad* det är som görs, *varför* det görs och *vad* ska uppnås med det som görs samt hur arbetet ska kunna utvecklas ytterligare.

Till stora delar handlar det om en utveckling av vad som brukar beskrivas som systematiskt kvalitetsarbete. I ett sådant systematiskt kvalitetsarbete fastställer man på ett systematiskt sätt mål för verksamheten, vidtar åtgärder för att nå dessa mål samt utvärderar huruvida målen uppnås. Ett systematiskt kvalitetsarbete behöver dokumenteras och involverar i regel ett flertal personer. En viktig aspekt av det systematiska kvalitetsarbetet är att kunna visa att de åtgärder som vidtas har positiva effekter på verksamheten. Förstådd på detta sätt är det inte jättemycket som skiljer systematiskt kvalitetsarbete från de krav som ställs på den forskning där syftet är att ta fram effektiva metoder och arbetssätt. En skillnad mellan den modell som skisseras här och systematiskt kvalitetsarbete är att modellen lägger mycket större vikt vid betydelsen av att reflektera över målet för verksamheten och över de teorier som används i det dagliga arbetet. För att markera detta har namnet för modellen (RESK) två bokstäver för REfleksion och dessa bokstäver kommer också först i namnet.

Det som ofta inte blir tydligt i systematiskt kvalitetsarbete är således vilka teorier som används i arbetet och hur man definierar målet för det systematiska kvalitetsarbetet i relation till skolans breda uppdrag. Reflektionen innefattar således reflektion både över a) målen för verksamheten och b) de teorier man arbetar efter i verksamheten. Enligt detta synsätt blir det alltså viktigt att tänka som en forskare genom att tydliggöra sina teorier och vad som är utbildningens syfte. Det senare brukar inom vetenskapen refereras till som en pedagogisk filosofisk fråga och anses av många som den helt centrala frågan inom pedagogik- och utbildningsforskning. Frågan blir också grundläggande i den meningen att det är teorier som kan förverkliga utbildningens syfte och som behöver utvecklas. För många verksamma rektorer och lärare kan det förmodligen kännas ovanligt och lite onödigt krångligt att tala om teorier i samband med det dagliga arbetet i skolan. Men en poäng med att tala om det dagliga arbetet på detta sätt är att det lyfter fram möjligheten av att arbeta på andra sätt, utifrån andra teorier. Exempelvis en rektor som lyfter fram betydelsen av samarbete uttrycker således en teori om hur skolan på bästa sätt ska uppnå sina mål. Vid närmare betraktande uttrycker rektorn en mer specifik teori om vad som är samarbete och hur det ska gestaltas. Ett annat exempel är en lärare som till stora delar bygger sin undervisning på läroböcker. Läraren uttrycker en teori om att läromedlen ska spela en central roll för undervisningen men också en mer specifik teori om vilka läroböcker som är funktionella och om hur de ska behandlas i undervisningen.

I det följande kommer mitt resonemang illustreras utifrån skolors arbete med stödinsatser i utbildningen. Skolans uppdrag för dessa elever skiljer sig till stora delar inte från det uppdrag som skolan har för alla elever. Därför tas utgångspunkten i vad skolan syftar till är med avseende på alla elever. Först därefter fokuseras vad resonemanget kommer att betyda för arbetet med elever i behov av extra anpassningar eller särskilt stöd. Jag kommer i det följande att utgå ifrån skollagen eftersom den är det styrdokument som har störst juridisk tyngd men uppdrag för skolan formuleras också i andra dokumenten såsom exempelvis läroplaner. Vidare har Sverige också anslutit sig till flera olika internationella deklARATIONER av betydelse för utbildningsområdet.

Skolans breda uppdrag

Utbildningens syfte formuleras redan i skollagens (2010:800) första kapitel:

4 § Utbildningen inom skolväsendet syftar till att barn och elever ska inhämta och utveckla kunskaper och värden. Den ska främja alla barns och elevers utveckling och lärande samt en livslång lust att lära. Utbildningen ska också förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingar som det svenska samhället vilar på.

I utbildningen ska hänsyn tas till barns och elevers olika behov. Barn och elever ska ges stöd och stimulans så att de utvecklas så långt som möjligt. En strävan ska vara att uppväga skillnader i barnens och elevernas förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen.

Utbildningen syftar också till att i samarbete med hemmen främja barns och elevers allsidiga personliga utveckling till aktiva, kreativa, kompetenta och ansvarsfulla individer och medborgare.

Det är detta breda uppdrag som allt kvalitetsarbete och all skolutveckling ska sträva mot. När det gäller arbetet med elever i behov av stödinsatser finns en stor del av skollagens bestämmelser om detta i kap 3 där det framgår att de elever som inte når kunskapsmålen ska erhålla stöd i form av extra anpassningar. Om det inte är tillräckligt, kan eleven erhålla särskilt stöd och åtgärdsprogram i samtliga skolformer utom i vuxenutbildningen. Innan särskilt stöd beslutas och utformas till individuella elever, ska en utredning av elevens behov göras. Det förefaller vara ett rimligt antagande att arbetet med extra anpassningar och särskilt stöd också ska understödja det bredare uppdrag som citerades ovan. Men hur ska man då kunna tänka som en forskare och handla som en praktiker i arbetet med elever i behov av stödinsatser? En utgångspunkt för ett sådant arbete kan vara att inventera vilka teorier om detta arbete som finns på skolan.

Vilka teorier har vi?

Lärare är kanske inte vana att tänka kring begreppet teori i sitt arbete. Men även om det inte är direkt uttalat har lärare förstås teorier om elevers lärande, vilket som är bästa sättet att undervisa och hur ett gott klassrumsklimat ska skapas. Snarare än att jobba utifrån tydliga och uttryckligt formulerade teorier har dock förmodligen rutiner upparbetats för att hantera det dagliga arbetet, rutiner som i många fall kan räcka långt. När rutiner inte fungerar på grund av att omständigheter ändras prövar man nya handlingar. Ett annat sätt att uttrycka detta är att konstatera att de gamla teorierna behöver omprövas/utvecklas. Många gör förmodligen detta på ett systematiskt sätt genom att tänka igenom situationen noga och också genom att samtala med kollegor. Arbetet kan dock bli än mer systematiskt genom att ens teorier om hur skolan fungerar och hur den kan förändras formuleras explicit. I återstoden av denna text ska vi tydliggöra hur ett sådant sätt att tänka kan användas i arbetet med elever i behov av stödinsatser. Utgångspunkten för resonemanget är att enligt styrdokumentet ska alla elever erbjudas en så god undervisning som möjligt men om detta inte räcker till ska extra anpassningar och/eller särskilt stöd utformas utifrån elevens behov.

Steg i arbetet:

Vi kan då tänka oss att arbetet kan följa följande steg (modifierat från Nilholm, 2019; jfr också Hirsh, 2017):

1. Inventering av nu-läget: Vilka är våra starka respektive svaga sidor i relation till det uppdrag vi har? Är alla elever med på tåget? Vilka data behöver vi samla in för att kunna besvara dessa frågor? När vi alla aspekter av det breda uppdraget?
2. Hur ska vi kunna utveckla verksamheten inom gällande ramar och riktlinjer? Vilka teorier från forskningen kan vara användbara? Vilka är våra egna teorier om framgångsrik undervisning? Vad kan vi lära oss från forskningen om hur skolutveckling bäst genomförs?
3. Genomförande av ett antal förändringar utifrån våra teorier om hur skolan fungerar och hur den kan förändras. Vilka förändringar kan antagligen leda till förbättringar?
4. Uppföljning: Förfaller åtgärderna ha avsett utfall? Verkar våra teorier om verksamhetsförändring rimliga?
5. Om nej i steg 4: Hur kan vi med hjälp från forskningen och vår egen erfarenhet skapa nya teorier för hur vår verksamhet ska kunna utvecklas?

Steg 1: Följande exempel kan på ett konkret sätt tydliggöra tillvägagångssättet i förändringsarbetet. På skolan A genomför lärare en kartläggning som visar att uppnåendet av kunskapsmålen i stort är relativt bra men ett antal elever halkar efter. En specialpedagog genomför samtal med personalen vilka visar att samarbetet mellan lärarna, det specialpedagogiska stödet och elevhälsan inte fungerar. En enkät om hur nuläget på skolan ser ut genomförs. Enkäten visar att de flesta elever trivs bra men flera av de äldre eleverna har tappat lusten för skolarbetet. Elevenkäten visar också att eleverna vill ha mer inflytande. En annan enkät till lärargruppen visar att det finns önskemål om att eleverna tar ett större ansvar för olika aspekter av skolans verksamhet och att det saknas aktiviteter av gemenskapande karaktär.

Steg 2: Vad är rektors och lärares teorier om hur verksamheten bör bedrivas respektive om hur den bör förändras? Vilka teorier inom forskningen kan vara användbara? Mer strukturerad undervisning som i arbetssättet ”direct teaching”? Arbetssätt där elever hjälper varandra t ex kamratlärande? Vilka teorier har vi om hur en gemenskap kan utvecklas på skol- och klassrumsnivå?

Steg 3: Konkreta förändringar genomförs utifrån 2.

Steg 4: Ny kartläggning visar att vissa av förändringarna förefaller ha goda effekter utifrån det breda uppdraget medan andra inte haft det. I det senare fallet behöver teorier modifieras.

Steg 5: Utifrån erfarenheter från 1-4 och genom att sätta sig in i ytterligare forskning kan nya teorier prövas. Stegen upprepas sedan igen vilket innebär en konstant prövning av teorier om hur verksamheten ska kunna förändras i önskad riktning.

De steg som föreslås här kan kännas igen från andra sammanhang där modeller för skolutveckling presenteras. Det som skiljer denna modell är att just de tre nämnda momenten om *tydlighet* a) avseende hur uppdrag tolkas b) vilka teorier som verksamheten bygger på och de teorier om verksamhetsförändring som omfattas samt c) de metoder som används för att skapa ett löpande faktaunderlag lyfts fram. Just detta sätt att arbeta systematiskt kan vara ett sätt att skapa en mer långsiktigt hållbar skolutveckling som också är förebyggande i enlighet med skolans och elevhälsans uppdrag. Sammanfattningsvis innebär alltså den kompletterande modell vad gäller synen på relationen mellan forskning och praktik på att inte endast resultat utan också sätt att tänka inom forskningen används. Det handlar om att vara tydlig med sina teorier och pröva dem systematiskt för att utveckla verksamheten utifrån ett brett uppdrag.

Referenser

Biesta, G. (2010) Why 'what works' still won't work: From evidence-based education to value-based education. *Studies in the Philosophy of Education*, 29, s 491-503).

Hattie, J. (2009) *Visible Learning: a synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement*. London: Routledge.

Hirsh, Å. (2017). *Formativ undervisning: att utveckla klassrumspraktiker med lärandet i fokus*. Stockholm: Natur och Kultur.

Nilholm, C. (2019) *En inkluderande skola – möjligheter, hinder och utmaningar*. Lund: Studentlitteratur.

Persson, B. & Persson, E. (2012). *Inkludering och måluppfyllelse: att nå framgång med alla elever*. Stockholm: Liber.

SFS 2010:800. Skollag.